

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته آموزش زبان فارسی به غیر
فارسی‌زبانان

بررسی خطاهای آوایی فارسی‌زبانان در قرائت قرآن کریم

توسط:

وحید اکبرزاده

استاد راهنما:

دکتر جلال رحیمیان

شهریور ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظهار نامه

اینجانب وحید اکبرزاده دانشجوی رشته آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان دانشکده ادبیات و علوم انسانی اظهار می‌کنم که این پایان نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌کنم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: وحید اکبرزاده

به نام خدا

بررسی خطاهای آوایی فارسی‌زبانان در قرائت قرآن کریم

به وسیله:

وحید اکبرزاده

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی از فعالیت‌های
تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته:

آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته پایان نامه، با درجه‌ی: .....

دکتر جلال رحیمیان، استاد زبانهای خارجی و .....
زبان‌شناسی (رئیس کمیته)

دکتر مهرزاد منصوری، دانشیار زبانهای خارجی و .....
زبان‌شناسی

دکتر علیرضا خرمایی، استادیار زبانهای خارجی و .....
زبان‌شناسی

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

و اساتید گرامی

جناب آقای دکتر رحیمیان

و

جناب آقای دکتر منصوری

سپاسگزاری

در ابتدا پرودگار مهربان را شکر می‌گوییم که به من یاری رساند که بتوانم مرحله و دوره جدیدی از زندگی علمی را تجربه کنم.

بعد از آن وظیفه خود می‌دانم که از استاد گرامی جناب آقای دکتر رحیمیان که مرا در انجام این تحقیق یاری فرمودند نهایت تشکر و سپاسگزاری را بکنم. همچنین از جناب دکتر منصوری نیز که با حوصله پذیرای بنده بودند بسیار ممنون و سپاسگزارم.

همچنین از تمام کسانی که مرا در این تحقیق یاری کردند نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

بررسی خطاهای آوایی فارسی‌زبانان در قرائت قرآن کریم

توسط:

وحیداکبرزاده

هدف از انجام این تحقیق بررسی مشکلات و خطاهای آوایی فارسی‌زبانان در هنگام روخوانی قرآن کریم می‌باشد. از آنجایی که دو زبان فارسی و عربی دارای ساختار آوایی متفاوتی هستند بنابراین احتمال بروز خطا توسط یک فارسی‌زبان در هنگام قرائت قرآن وجود دارد. این تحقیق اهداف جزئی‌تری را نیز در بر می‌گیرد، از جمله تعیین اختلافات و تشابهات آواهای زبان فارسی و عربی، پیش‌بینی برخی از خطاها بوسیله گونه قوی فرضیه تحلیل مقابله‌ای و سپس تحلیل خطاهای آوایی فارسی‌زبانان.

در این تحقیق از تعدادی دانشجوی فارسی زبان که آموزش خاصی در قرائت قرآن ندیده بودند استفاده شده است. برای انجام این تحقیق پس از ضبط صدای آنها هنگام قرائت سوره‌های کوتاه قرآن، به بررسی و مقایسه نحوه تلفظ اصواتی که تولید کرده‌اند با نمودارهای آوایی زبان عربی، پرداخته شده است. در این مورد نمودار مقابله‌ای آواهای دو زبان نیز ارائه شده است. پس از این بررسی و مقایسه، تحلیل خطای آنها مد نظر قرار گرفته است.

در تحلیل خطای فارسی‌زبانان بعد از تشخیص خطاها به توصیف و طبقه‌بندی خطاها پرداخته شده است و نوع خطاها را اعم از اینکه بین‌زبانی یا درون‌زبانی است مشخص شده است. همچنین تأثیر نظام نوشتاری بر ایجاد خطا در نظر گرفته شده است. بعد از آن به مرحله تصحیح خطاها پرداخته شده است و راهکارهایی از جمله ارائه جفت‌های کمینه برای اصوات زبان عربی پیشنهاد شده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: مقدمه	
۲	۱-۱ کلیات
۲	۱-۱-۱ پیشگفتار
۵	۱-۱-۲ آواشناسی و واج‌شناسی
۷	۱-۱-۳ تلفظ
۹	۱-۲ هدف تحقیق
۹	۱-۳ اهمیت تحقیق
۱۱	۱-۴ فصل بندی تحقیق
فصل دوم: پیشینه تحقیق	
۱۳	۲-۱ مقدمه
۱۴	۲-۲ آواشناسی
۱۷	۲-۳ تلفظ و تاریخچه آن
۱۹	۲-۴ معرفی زبان فارسی و عربی
۱۹	۲-۴-۱ زبان فارسی
۲۱	۲-۴-۲ زبان عربی
۲۴	۲-۵ فرضیه تحلیل مقابله‌ای
۲۵	۲-۵-۱ انواع فرضیه تحلیل مقابله‌ای
۲۷	۲-۵-۲ مراحل تحلیل مقابله‌ای
۳۱	۲-۶ نظریه تجزیه و تحلیل خطاها
۳۲	۲-۶-۱ نحوه تحلیل خطاها
۳۳	۲-۷ برخی پژوهش‌های قبلی

فصل سوم: روش تحقیق

- ۳-۱- مقدمه ۳۷
- ۳-۲- مراحل انجام کار ۳۹
- ۳-۳- ابزار کار ۴۳

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

- ۴-۱- مقدمه ۴۵
- ۴-۲- همخوان‌های زبان فارسی و عربی ۴۶
- ۴-۲-۱- تقسیم همخوان‌ها بر اساس شیوه تولید ۴۷
- ۴-۲-۲- تقسیم همخوان‌ها بر اساس جایگاه تولید ۴۸
- ۴-۲-۳- تقسیم همخوان‌ها بر اساس وضعیت تارآواها ۵۰
- ۴-۲-۴- واج‌گونه‌های همخوان‌های فارسی ۵۳
- ۴-۲-۵- واج‌گونه‌های همخوان‌های عربی ۵۸
- ۴-۳- واکه‌ها ۶۱
- ۴-۳-۱- واکه‌های زبان فارسی ۶۲
- ۴-۳-۲- واکه‌های مرکب فارسی ۶۳
- ۴-۳-۳- واج‌گونه‌های واکه‌های فارسی ۶۵
- ۴-۳-۴- واکه‌های عربی ۶۷
- ۴-۳-۵- واکه‌های مرکب عربی ۶۹
- ۴-۳-۶- واج‌گونه‌های واکه‌های عربی ۷۰
- ۴-۴- مقایسه همخوان‌ها و تحلیل خطاها ۷۲
- ۴-۴-۱- همخوان‌های انسدادی ۷۳
- ۴-۴-۲- همخوان‌های سایشی ۷۴
- ۴-۴-۳- همخوان‌های انسایشی ۷۸
- ۴-۴-۴- همخوان‌های روان ۸۰
- ۴-۴-۵- همخوان‌های لغزشی ۸۲
- ۴-۴-۶- همخوان‌های خیشومی ۸۳
- ۴-۵- مقایسه واکه‌ها و تحلیل خطاها ۸۶
- ۴-۵-۱- واکه‌های پیشین ۸۶

۸۸	..... ۴-۵-۲- واکه‌های مرکزی
۸۹	..... ۴-۵-۳- واکه‌های پسین
۹۰	..... ۴-۶- واکه‌های مرکب

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۹۵	..... ۵-۱- خلاصه فصل‌های گذشته
۹۶	..... ۵-۲- نتیجه‌گیری
۹۷	..... ۵-۲-۱- نتیجه‌گیری نظری
۱۰۰	..... ۵-۲-۲- نتیجه‌گیری عملی و آموزشی
۱۰۵	..... ۵-۳- پیشنهادات

فهرست منابع ۱۰۶

۱۰۶	..... منابع فارسی
۱۰۸	..... منابع عربی
۱۰۸	..... منابع انگلیسی
	چکیده انگلیسی
	صفحه عنوان انگلیسی

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۵۱	جدول شماره ۱-۴: جدول همخوان‌های فارسی
۵۲	جدول شماره ۲-۴: جدول همخوان‌های عربی
۶۳	جدول شماره ۳-۴: جدول واژه‌های فارسی در IPA
۶۵	جدول شماره ۴-۴: جدول واژه‌های مرکب فارسی
۶۸	جدول شماره ۵-۴: جدول واژه‌های ساده عربی
۶۹	جدول شماره ۶-۴: جدول واژه‌های مرکب عربی
۷۰	جدول شماره ۷-۴: توصیف واژه‌های ساده و مرکب عربی
۸۵	جدول شماره ۸-۴: جدول مقابله ای همخوان‌های فارسی و عربی
۹۱	جدول شماره ۹-۴: جدول مقابله ای واژه‌های ساده فارسی و عربی
۹۲	جدول شماره ۱۰-۴: جدول مقابله ای واژه‌های مرکب عربی و فارسی

نشانه‌های آوایی مورد استفاده در این تحقیق

۱- نشانه‌های اصلی

همخوان‌های فارسی و عربی

نشانه	همخوان
[ʔ]	ء
[b]	ب
[p]	پ
[t]	ت
[θ]	ث
[ʃ]	چ
[č]	چ
[ħ]	ح
[x]	خ
[d]	د
[ð]	ذ
[r]	ر
[z]	ز
[ž]	ژ
[s]	س
[š]	ش
[ʂ]	ص
[ɖ]	ض
[ʈ]	ط
[ḍ]	ظ
[ʕ]	ع

[ɣ]	غ
[f]	ف
[q]	ق
[k]	ک
[g]	گ
[l]	ل
[m]	م
[n]	ن
[v]	و (فارسی)
[w]	و (عربی)
[h]	ه
[y]	ی

واکله‌های ساده فارسی

[i]	ای
[e]	ـِ
[a]	آ
[a]	ـَ
[u]	او
[o]	ـُ

واکله‌های مرکب فارسی

[ei]	ـِی
[ou]	ـُو

واکه‌های ساده عربی

[i]	ای
[ɪ]	ـِ
[æ]	اَ
[a]	ـَ
[u]	او
[ʊ]	ـُ

واکه‌های مرکب عربی

[ai]	ـِی
[au]	ـِو

۲- نشانه های فرعی

[^h]	دمیدگی
[_h]	نیم دمیده
[[~]]	خیشومی شدگی
[[◦]]	واکرفته
[_◦]	نیم واکرفته
[ʔ]	نرمکامی شده
[:]	بسیار کشیده
[.]	کشش اضافی
[_{دندان}]	دندانی
[+]	شدید

فصل اول

مقدمه

۱-۱- کلیات

۱-۱-۱- پیشگفتار

از بین مواهبی که خداوند به انسان عنایت فرموده است نعمت زبان و ارتباط با هم‌نوع یکی از پیچیده‌ترین آن‌ها است. اما این که منشأ آن از کجاست و از چه موقع انسان شروع به حرف زدن و استفاده نظام‌مند از اصوات کرده است دقیقاً مشخص نیست. ولی آنگونه که در کتاب مقدس قرآن ذکر شده است، وقتی خداوند انسان را خلق کرده است به او بیان و سخن گفتن را نیز آموخته است، در آیه سوم و چهارم سوره الرحمن آمده است: "خلق الإنسان علمه البیان".

آنطور که از کلمه "بیان" استنباط شده است سخن گفتن و قوه نطق است. این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت از زمانی که انسان توسط خداوند آفریده شده قوه نطق و سخن گفتن یا بیان نیز به او عطا شده است. این قوه نطق همان استعداد زبانی است که از نسلی به نسل دیگر در انسان‌ها منتقل می‌شود و آن‌ها می‌توانند با فعال کردن این استعداد در محیط، این قوه را به فعل برسانند و بوسیله آن پیچیده‌ترین تفکرات خود را بیان و به دیگران نیز انتقال دهند.

بنا بر نظر دادستان (۱۳۸۴) زبان کنش پیچیده‌ای است که بیان و ادراک حالات عاطفی، مفاهیم و افکار را به وسیله علائم آوایی یا تصویری میسر می‌سازد. به عبارت دیگر زبان از نظام سازمان یافته نمادهائی تشکیل شده است که انسان‌ها برای بیان و دریافت معنا بکار می‌برند و مستلزم یک نظام قواعد و تبلور این نظام به صورت رفتارهای عینی گفتاری و نوشتاری است. یک کودک از لحاظ فطری به گونه‌ای برنامه‌ریزی شده است که می‌تواند به وسیله لبخند یا تماس چشمی و اصوات و حرکات ارتباط برقرار کند و از لحاظ ژنتیکی نیز آمادگی آموختن زبان را دارد. نظام زبانی از این توانائی‌های فطری بهره می‌برد؛ ضمن آنکه والدین هم به کودک می‌آموزند که افراد و اشیاء دارای نام‌هایی هستند و می‌توان آن‌ها را به وسیله اصوات خاص باز شناخت. زبان در زندگی ما نقش بسیار مهمی دارد ولی ما کم‌تر درباره آن به تفکر و تأمل می‌پردازیم و همیشه وجود آن را نادیده می‌گیریم. فواید و تأثیرات زبان در زندگی انسان بسیار چشمگیر است و شامل بسیاری از چیزهایی است که انسان را از حیوانات غیر ناطق متمایز می‌کند. اکثر زبان شناسان سعی کرده‌اند تا توصیفی از چیستی زبان به دست دهند، از جمله

این افراد فردینان دو سوسور است. بر اساس نظر او وقتی دو نفر با هم گفتگو می‌کنند نخست در مغز یکی از آن دو مفاهیم حاضر می‌شود این مفاهیم با صورت‌های آوایی که نماینده اصوات زبانی هستند و برای آن مفاهیم به کار می‌روند ارتباط دارند. هر مفهومی در مغز تصور آوای مربوطه را بر می‌انگیزد این جریان به نوبه خود یک فرایند فیزیولوژیکی را به دنبال دارد. مغز اطلاعات مرتبط به آن تصور آوایی را به اندام‌های ایجاد کننده آوا می‌فرستد، به دنبال آن امواج آوایی از دهان گوینده به گوش شنونده می‌رسد. فرایندهای ذکر شده در شنونده تکرار می‌شود منتها بر عکس یعنی ترتیب رویدادها بر عکس مورد اول از گوش به مغز است. آوا طبق یک جریان فیزیولوژیکی به مغز می‌رسد و تصور آوای حادث در مغز طبق ارتباط روانی‌ای که با مفاهیم متناظرش دارد آن مفهوم را بر می‌انگیزد. این ارتباط را باید جوهر زبان دانست. به نظر سوسور زبان همانند حلقه ارتباطی بین مفاهیم و الفاظ است. به عبارتی دیگر زبان حلقه رابط آوا و فکر است. او آوا را دال و فکر را مدلول می‌خواند. آنچه که از این پیوند به عنوان یک عنصر زبانی پدید می‌آید صورتی است که فقط بدان جهت معنی دارد که رابط میان یک آوا و یک مفهوم ذهنی است. سوسور این عنصر زبانی را که حاصل ارتباط میان دال و مدلول است علامت یا "نشانه زبانی" می‌داند (باقری، ۱۳۷۸).

باید گفت که دستگاه زبان متکی بر دو محور است یکی آشکار به نام محور همنشینی و دیگری پنهان به نام محور جانشینی؛ در حقیقت روابط میان این دو محور است که قواعد دستور زبان را تعیین می‌کند. این نشان می‌دهد که زبان بر خط جاری است و بنابراین دارای یک بعد است. این خصوصیت خطی زبان در حقیقت از خصوصیت آوایی آن ناشی می‌شود، یعنی رشته پیوسته کلام اجباراً در زمان جاری است و زمان چنانکه می‌دانیم دارای یک بعد است. پس آحاد زبان چه حروف و چه واژه‌ها، همزمان و مقارن نیستند؛ یعنی نمی‌توانند یکجا و با هم ملفوظ شوند. به عنوان نمونه در تلفظ کلمه "راه" ما نمی‌توانیم اصوات [ر] و [آ] و [ه] را در یک زمان بیان کنیم و باید آن‌ها را در پی هم بیاوریم یعنی حتماً باید یکی بر دیگری مقدم شود، پس ناچاریم که آحاد زبان را به توالی یکدیگر در خط زمان جاری کنیم. در نتیجه خط مستقیمی که زبان بر آن جریان دارد در عین حال یکسویه هست. در واقع نتیجه آوایی بودن زبان این است که کلمات به محض تلفظ یک به یک در فضا محو می‌شوند. به سبب وجود همین خصوصیت خطی زبان است که نیاز دارد روابط میان اجزای جمله را در محدوده امکانات یک بعدی تعیین کند. بیان روابط اجزای جمله در محدوده امکانات یک بعدی در حقیقت همان علم نحو یا بطور کلی دستور زبان است (نجفی، ۱۳۷۳).

بلد بودن یک زبان به معنی دانستن این موضوع است که چه اصواتی در آن زبان وجود دارند و نیز چه اصواتی در آن زبان وجود ندارد.

این دانش ناخود آگاه را می‌توان در طریقه تکلم متکلمین یک زبان که کلمات زبان دیگری را تلفظ می‌کنند مشاهده کرد. دانستن نظام آوایی یک زبان بیش از بلد بودن فهرست اصوات است. به عبارت دیگر دانستن نظام آوایی شامل این موضوع نیز می‌شود که کدام اصوات ممکن است در شروع یک کلمه، پایان یک کلمه و یا پس از یکدیگر واقع شوند برای مثال اگر ما فقط زبان فارسی را بلد هستیم ممکن است در هنگام تولید لغات زبانی بیگانه مثل عربی، یک آوای فارسی را به جای یک آوای عربی جایگزین کنیم. اکثر متکلمین زبان فارسی واژه [صمد] در عربی را با آوا آغازین [س] تلفظ می‌کنند چرا که اصواتی که با حرف [ص] در زبان عربی نشان داده می‌شوند، آوایی نیست که در زبان فارسی به همان صورت وجود داشته باشد، اگر یک فارسی‌زبان به همان صورتی که یک عرب‌زبان، تلفظ می‌کند این آوا را تلفظ کند از آوایی استفاده کرده است که خارج از نظام آوایی زبان فارسی است.

پدیده پیچیده‌ای مانند زبان دارای خصوصیات و ویژگی‌هایی است که خاص خود است. یکی از این ویژگی‌ها استفاده از نشانه‌های آوایی است. نشانه‌های آوایی چند امتیاز دارند؛ از آن‌ها می‌توان در تاریکی و از فاصله دور هم استفاده کرد؛ می‌توان پیام‌های بسیار مختلفی را فرستاد و هنگام استفاده از آن‌ها بدن برای انجام دادن کارهای دیگر آزاد است. نیز این نشانه‌ها قراردادی و اختیاری هستند. مثلاً هیچ‌گونه رابطه ذاتی بین کلمه انسان و موجودی که نشانگر آن است وجود ندارد ولی این امر مستلزم فراگیری دقیق و آگاهانه‌ای است. همچنین زبان دارای مجموعه‌ای از واحدهای آوایی یا همان واج‌هائی است که تعداد متوسط این صداها بین سی تا چهل آوا است. اما هر واج معمولاً به تنهایی بی‌معنی است و فقط زمانی با معنی می‌شود که با دیگر واج‌ها ترکیب شود. این سازماندهی و تقسیم زبان به دو لایه را که در آن لایه اول از صداها منفرد بدون معنی و لایه دوم از ترکیب صداها منفرد که واحدهای بزرگتر را می‌سازند، تشکیل شده است؛ تولید دوگانه یا دوگانگی ساخت گفته شد. نظام ارتباطی با ساخت دوگانه بسیار انعطاف پذیر است زیرا تعداد پیام‌هائی که می‌توان بوسیله آن انتقال داد بسیار زیاد است. همچنین با این نظام ارتباطی می‌توان از عهده بیان هر موضوعی صرف نظر از فاصله آن در زمان و مکان برآمد حتی می‌شود درباره چیزهایی که اصلاً وجود ندارند صحبت کرد و می‌توان در هر زمان گفته‌های جدیدی را خلق کرد. البته انسان آواها را بطور تصادفی کنار هم نمی‌گذارد؛ بلکه هر ترکیبی در قالب الگوئی مشخص صورت می‌گیرد (ایچیسون، ۱۳۸۰).